

СЕКЦІЯ 10. ПРАВО
SECTION 10. LAW

УДК 342.7(477)

JEL Classification: K38, K33

DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr250831.17>

Болотний Ю. І.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Науково-дослідний інститут державного
будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України, м. Київ

**МОВНІ ПРАВА КОРИННИХ НАРОДІВ: ДОСТУП ДО ОСВІТИ,
МЕДІА ТА ОФІЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ РІДНОЇ МОВИ**

***Анотація.** Розглянуто особливості реалізації мовних прав корінних народів України в умовах окупації та інформаційної агресії. Аналізується вплив мовної політики на збереження культурної ідентичності, міжетнічну стабільність і правову рівність. Запропоновано напрями вдосконалення державної політики.*

***Ключові слова:** мовні права, корінні народи, мовна політика, ідентичність, міжетнічна стабільність.*

У сучасному глобалізованому світі, де культурна уніфікація часто набуває загрозливих форм, мовне питання перестає бути суто комунікативною проблемою й перетворюється на ключовий фактор національної безпеки, громадянської інтеграції та міжетнічної гармонії. В умовах збройної агресії, окупації окремих територій України та гібридної війни, що включає інформаційні, культурні й мовні складники, актуальність проблеми мовних прав корінних народів істотно зростає. Мова не лише виступає засобом самоідентифікації, але й є інструментом реалізації прав людини, що визнається як національним законодавством, так і міжнародними актами, зокрема Європейською хартією регіональних або міноритарних мов. У цьому контексті питання правового забезпечення та практичної реалізації мовних прав корінних народів України постає як стратегічне завдання для державної політики.

У межах Конституції України закріплено базові засади мовної політики, що визнають українську мову державною, водночас гарантуючи право на

вільне використання мов національних меншин і корінних народів. Статті 10, 11, 53 та 92 Конституції формують конституційний фундамент, на якому базується правове регулювання мовних питань. Крім того, дієві механізми реалізації цих прав закладено в Законі України "Про освіту", особливо у статті 7, яка детально описує умови функціонування мов у сфері освіти. Однак слід підкреслити, що правове регулювання мовних прав корінних народів має складну природу, оскільки поєднує як індивідуальні, так і колективні права. Це означає, що йдеться не лише про свободу особи обирати мову навчання чи спілкування, а й про колективне право етнічної спільноти на збереження та розвиток власної мови в межах державного простору.

Як свідчить аналітичне дослідження А. Барановської та Л. Вербицької, державна мовна політика має вирішальний вплив на збереження міжетнічної стабільності, особливо в регіонах із високим рівнем культурного розмаїття. Вона не лише регламентує використання мов у публічному просторі, але й формує умови для довіри між представниками корінних народів та державними інституціями [1, с. 4]. Забезпечення доступу до освіти рідною мовою, її присутність у медіа та офіційний статус у межах окремих адміністративних процедур є важливими механізмами інтеграції, що запобігають асиміляції та соціальному виключенню.

Одним із ключових механізмів забезпечення мовних прав виступає освіта. Європейська хартія регіональних або міноритарних мов вимагає від держави-учасниці створення повного циклу освіти рідною мовою – від дошкільної до університетської [2]. Водночас в Україні ця вимога виконується частково: переважна більшість освітніх програм рідною мовою корінних народів реалізується лише на початковому рівні. У середній та старшій школі рідна мова викладається як факультатив або предмет, а не використовується як мова викладання. Особливо критичним є стан справ у дитячих садках, де бракує методичних матеріалів та фахівців, здатних забезпечити мовну підготовку наймолодших поколінь. У підсумку це веде до поступової втрати мовної ідентичності.

Мовні права – це не лише індивідуальна, але й колективна свобода. Громади мають право зберігати та розвивати свою мову, а держава – обов'язок створити для цього відповідні умови. Є. Филипець акцентує увагу на необхідності диференційованого підходу: надання можливості здобувати освіту рідною мовою, водночас забезпечуючи її вивчення у форматі окремої дисципліни, є компромісним, але дієвим варіантом. Такий підхід сприяє не лише формальному визнанню мовних прав, але й реальному збереженню мовної та культурної спадщини [3, с. 95].

Ситуація суттєво ускладнюється на тимчасово окупованих територіях. Згідно з аналітичними даними, там цілеспрямовано знищується українське мовне середовище: з шкіл вилучаються підручники українською мовою, учителів змушують перекваліфіковуватись за стандартами країни-окупанта, а освітній процес відбувається за чужими культурними орієнтирами [1, с. 5]. Такі дії порушують не лише міжнародне гуманітарне право, а й принципи культурного самовизначення. Паралельно з цим в інформаційному полі відбувається витіснення незалежної україномовної журналістики, що формує монопольну присутність пропаганди та сприяє формуванню ворожих наративів.

Не менш серйозною проблемою є мовна дискримінація у правовій сфері. Існують документально підтверджені випадки, коли громадяни не мали змоги подати звернення рідною мовою або отримати адміністративні послуги без примусу до використання мови країни-агресора. Наприклад, відмова у прийнятті звернення українською в кейсі Віктора Шевченка засвідчує фактичну нерівність у доступі до правосуддя [1, с. 7]. Такі практики ставлять під загрозу принцип рівності перед законом і свідчать про глибокі структурні проблеми у сфері захисту мовних прав.

На економічному рівні також фіксуються системні порушення. Представники бізнесу, які використовують українську мову чи мову корінного народу у своїй діяльності, часто стикаються з адміністративним тиском – податковими перевітками, штрафами, навіть конфіскацією майна. Приклад підприємця Олега Тарасенка ілюструє, як мова стає інструментом непрямого тиску та витіснення з ринку [1, с. 9]. Водночас особи з подвійним громадянством зазнають додаткових труднощів у доступі до адміністративних процедур, що закріплює нерівність у соціально-економічному становищі.

У щорічному звіті Уповноваженого із захисту державної мови (2024) акцентується увага на потребі удосконалення мовної політики: необхідно одночасно зміцнювати позиції державної мови та забезпечувати сприятливі умови для розвитку мов корінних народів [4]. Недостатній рівень фінансування освітніх і культурних програм для кримських татар, караїмів та кримчаків створює асиметрію у доступі до мовних прав. Водночас відсутність системного моніторингу реалізації мовної політики – зокрема брак статистики щодо ЗМІ, шкіл чи адміністративних практик, що використовують мови меншин, – суттєво ускладнює ефективне реагування на виклики.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що повага до мовних прав корінних народів є невід'ємним елементом правової та демократичної держави. Україна, прагнучи до європейських стандартів, має впроваджувати мовну політику, яка поєднує інтереси державного єднання із збереженням культурної багатоманітності. Забезпечення мовних прав у сфері освіти,

медіа та публічного життя не є лише проявом толерантності – це обов'язок, що випливає з міжнародних зобов'язань та конституційних принципів. Захист мовних прав корінних народів – це не лише питання правової відповідності або культурної політики, а й стратегічний елемент національної безпеки, стабільності та соціального розвитку. Успішна реалізація цих прав має спиратися на три ключові засади: оновлення законодавства відповідно до міжнародних стандартів, створення дієвих адміністративних механізмів надання послуг рідними мовами та впровадження ефективної системи моніторингу й фінансування. Додатково необхідно забезпечити цифрову трансформацію мовної політики та зміцнити партнерство з академічними та громадськими інституціями. Лише за умови системного підходу можливо забезпечити повноцінне функціонування мов корінних народів в усіх сферах суспільного життя та зберегти багатомовність як ресурс культурної сили української держави.

Необхідно зазначити, що Україна має можливість запозичити ефективні моделі з міжнародного досвіду. Наприклад, у Канаді та Фінляндії реалізуються програми підтримки мов корінних народів, що включають державне фінансування медіа, навчальні платформи та інтеграцію мови в цифрові сервіси. Такі практики демонструють важливість взаємодії з самими громадами – як на рівні інституцій, так і через місцеві ініціативи.

У цьому контексті важливо розглядати цифрову трансформацію як інструмент захисту мовних прав. Створення онлайн-курсів, мобільних додатків для вивчення рідної мови, електронних бібліотек – усе це розширює доступ до освіти та сприяє мовному відродженню. Включення мов корінних народів у цифрові платформи дозволяє долати географічні та політичні бар'єри, що є критично важливим для кримськотатарської молоді на окупованих територіях.

Також актуальним є партнерство між державними органами, науковими установами та представниками громад. Участь університетів у розробці освітніх програм, підготовці викладачів і створенні методичних ресурсів дозволить забезпечити якість і сталість ініціатив. За умови підтримки з боку держави такі партнерства можуть стати основою для довготривалого розвитку мовної політики.

Список використаних джерел

1. Барановська А., Вербицька Л. Мовне питання на окупованих територіях: як мовна політика впливає на соціальну інтеграцію та безпеку в окупованих регіонах. *"Мова – кордон національної безпеки"*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Львів, 21 лютого 2025 року. Львів: ЛДУ БЖД, 2025. 382 с. С. 3-10.

2. П'ята періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. (надається відповідно до статті 15 Хартії). Офіційний звітний документ для Ради Європи. Київ. 2024. URL: https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/proyekt_dopovidi_pro_vykonannya_yevropejsko_yi_hartiyi_regionalnyh_mov.pdf (дата звернення: 05.08.2025).

3. Филипець Є. Мовні права національних меншин та корінних народів України у сфері освіти: особливості та домірність обмеження. *Український часопис конституційного права*. 2022. №3. С. 91-104.

4. Шоста періодична доповідь України про виконання рамкової Конвенції ради Європи про захист національних меншин. 2024. URL: https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/SHosta_dopovid_RKNM_2024_komentari_.pdf (дата звернення: 05.08.2025).

УДК 342.7(477)

JEL Classification: K10, K38

DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr250831.18>

Гудима Є. П.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Науково-дослідний інститут державного
будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України, м. Київ

ОБОВ'ЯЗОК ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЯК УМОВА ПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРАВ МЕНШИН

Анотація. У тезах розглядається ключова роль дотримання норм українського та міжнародного права як базової умови реалізації прав осіб, що належать до національних меншин. Проаналізовано законодавчі акти, механізми контролю, специфіку правового режиму воєнного стану, а також надано ретельно структуровані приклади порушення прав меншин на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: закон, права меншин, конституційні гарантії, контроль, окупація.

У сучасному правовому полі України забезпечення прав національних меншин нерозривно пов'язане з обов'язком дотримання правових норм, як на національному, так і міжнародному рівнях. Право на вільне культурне,